

СТАНОВИЩЕ

ПО КОНКУРС

ЗА ЗАЕМАНЕ НА АКАДЕМИЧНА ДЛЪЖНОСТ

„ДОЦЕНТ“

по: област на више образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Фолклористика - Фолклор и религия), обявен в

ДВ, бр. 98 от 19.11.2024 г.,

с единствен кандидат д-р Борислава Петкова Костова

гл. ас в катедра „Етнология“ на Философско-исторически факултет

Автор на становището (член на НЖ):

проф. дин Димо Д. Чешмеджиев, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“/Кирило–
Методиевски научен център – БАН

За настоящия конкурс единствената кандидатка гл. ас. д-р Борислава Петрова Петкова е представила две монографии, три студии, 14 статии, две глави от колективни монографии и две статии в съавторство. Една от тях, е в сп. Български фолклор, което се реферира в EBSCO Discovery, и се индексира в ERIH PLUS и Antropological Index Online (AIO).

Познавам кандидатката от 30 години, тя е моя студентка, на която съм преподавал дисциплината „Стара българска литература“. Споменавам този факт, доколкото в представените материали по конкурса тя широко е използвала произведенията на този период от развитието на българската книжовност, главно апокрифни произведения.

Основната монография представена за конкурса е със заглавие: „Дяволът. Опит за реконструкция на фолклорния образ. 2015. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. ISBN: 978-619-281-014-6 (380 стр.). Тя представлява комплексен опит за детайлно разглеждане на образа на злото в българския фолклор. Въпреки, че това изследване е собствено фолклористично, прави впечатление интердисциплинарният му характер, с използване на фолклорни текстове от различни епохи, вкл. средновековни, което му придава дълбочина. За разлика от някои фолклористични изследвания от близкото минало, където въпросът се разглежда отделно от цялата предходна традиция, като идеята е да се откъсне този въпрос (а това се отнася и до редица други подобни) от християнската му основа и да се покаже, че българската народна традиция носи в себе си главно

езически елементи (те все едно не са религиозни), че няма нищо общо с християнската, въпреки че последната е продължила на българска почва повече от хиляда години!

В монографията са използвани извори за образа на дявола от различни исторически периоди, типологически различни и произхождащи от различна социална среда – като се започне от старозаветните и новозаветни текстове, различни неканонични писмени паметници, преводни (главно византийски или преминали през гръкоезична обработка) и български, дуалистични и псевдодуалистични, антиеретически трактати, такива със запазени езически елементи и пр.

Изследването е осъществено на базата на над сто фолклорни легенди и приказки, публикувани на страниците на Сборника за народни умотворения в периода 1889-1980 г. То поставя в центъра дявола като еманация на злото в специфичния контекст на българската християнска фолклорна култура и по-конкретно в българския словесен фолклор. Показана е общата представа за дявола в тези легенди - за тялото му, за името му, неговите деяния и пр. Особено внимание е обърнато на основните му функции: съперник на Бога, помощник на човека, победител в съперничество с човека и надхитреният дявол. В крайна сметка се стига до няколко извода. В легендите с дуалистичен характер на преден план излизат отношенията дявол — Бог. В текстовете дяволът е или съдружник, или противник на Бог. Във фолклорните приказки взаимодействието е между дявола и човека. В тях дяволът понякога е помощник на човека, понякога е победител в съперничество с него. Понякога е непохватен и глупав персонаж, който лесно е надхитрен или победен от смъртния човек. И макар по презумпция дяволът да удържа в образа си представата за изначалното зло, в българския словесен фолклор той се оказва не толкова противник на човека, а по-скоро негов огледален образ.

Втората монография представена за конкурса е със заглавие: Да направим земя и хора. Разказът за сътворението и грехопадението в българската култура. 2017. Пловдив: Студио 18. ISBN 978- 619-7249-14-9 (286 стр.). Тя представлява издадена дисертацията на авторката, и не би трябвало да се взима предвид за настоящия конкурс.

За конкурса са представени и три студии. На „дяволската“ тематика е посветена първата представена студия, със заглавие: Няколко бележки върху назоваванията на дявола в българския словесен фолклор. - В: Славянски диалози, 33/2024, с. 99 - 121; ISSN: 1312-5346. Както се вижда от заглавието, тя се занимава с имената на дявола, изследвани в 31 фолклорни приказки и легенди, публикувани в Сборник за народни умотворения, от т. I издаден през 1889 г., до том 56 от 1980 г. Разгледани са имената на дявола, групирани в три групи: с библейски произход, с фолклорен произход, евфемистични названия. Анализирани са от гледна точка на произхода им и на функциите им.

Останалите две студии са посветени на други проблеми. Първата от тях е посветена на рекламата в Пловдив в годините след Освобождението. Тук става въпрос за едно изцяло етнологическо изследване, извършено на базата на материали от периодичния печат в града в споменатия период. Разгледани са 96 рекламни материала, поместени във в. Пловдив, от периода 1886 – 1907 г. Тук е могло да се уточни, че става въпрос за периода след Съединението, когато Пловдив престава да

бъде столица на автономна османска провинция. Разкрива се интересна картина на всекидневието в града и важни подробности от градската култура от този период.

Третата студия също е етнологическа, предвид използвания подход, макар, че материалът е фолклорен: „Три образа на другостта в три песни от с. Извор, Видинско“. Посветена е на една много модерна и нашумяла тема в днешната антропологическа наука, която изследва образа на „другия“ на различни нива. Изследването е направено на базата на фолклорен материал публикуван в сборника на Васил Стоин „Народни песни от Тимок до Вита“ (1928). Показани са стереотипните образи на евреина, турчина и циганина, от гледна точка на православния българин.

От представените 14 статии, четири са посветени на въпросната „дяволска“ тематика (едната в две части). На друга една нашумяла тема в общественото съзнание, особено всред „широките патриотични маси“ са посветени две публикации – за мартеницата, който изненадващо е обект на митология в съвременното българско общество. В първата от тях е разгледана съвременната „легенда“ за хан Аспарух, като създател на мартеницата. Петкова-Костова показва добре псевдофолклорната, авторска основа на тази „легенда“ и появата и като отговор на представите на някои по-широки слоеве от българския народ за патриотизъм. Проблемът със съвременното „патриотично“ функциониране на мартеницата, е разгледан и във втората статия посветена на нея, сега във връзка с националния ни празник, който се явява в началото на март. Изследва се появата на мартениците с трибагреник, като символ на национална идентичност, според някои представи.

От останалите представени за конкурса статии, две са посветени на видни български етнологи, основатели на дисциплината етнология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Едната е посветена на научното дело на покойната проф. Евгения Мицева и нейната роля в развитието на етнологията в нашия университет. Друга от тях - на самият основател и идеолог на етнологията в Пловдивския университет – проф. д-р Тодор Иванов Живков. Основно място в тази статия се отделя на концепцията на големия български учен за теренното изследване, нещо, което все повече остава на заден план в етнологическите и антропологически изследвания. Особено впечатление прави, че авторката споделя свои спомени за практическа работа на терен заедно с проф. Живков, както и своя опит като ръководител на теренна практика. Тук е мястото да кажа, че аз също няколко години съм работил на терен с гл. ас. д-р Б. Петкова-Костова, и мога да уверя, че тя е отличен теренист, нещо, което се среща все по-рядко, и е един от малкото продължители на идеите на проф. Живков в това отношение.

От останалите публикации, бих искал да обърна внимание на тази, посветена на къпината в българските фолклорни легенди. Строго погледнато, тя е от „дяволския“ цикъл изследвания, но я отделям, доколкото къпината е изключително важен старозаветен и християнски символ („неопалимата къпина“), който намира място в богослужението, и във фолклора, но по съвсем различен начин. Това дава важна информация относно функционирането на някои библейски символи във фолклорна среда.

Към собствено фолклорните публикации бих искал да добавя и тази върху една коледарска благословия, публикувана в Сборника за народни умотворения, т. XXXV от 1923 г., в която авторката

изследвайки символите употребени в нея (далечни земи, чемширени двори, златна трапеза, мряна риба, кравай, злато и сребро), е намерила следи от архаични митологични мотиви. Две статии са посветени на сътворението на жената. В първата се разглежда отражението на библейския разказ за сътворението на човека от книгата Битие. В една българска фолклорна легенда от XIX в., записана в Щип, жената е създадена от опашката на дявола. Във втората статия се разглеждат и други варианти за създаването на жената, освен от опашката на дявола, и за създаването и от кал и от ребро Адамово.

В списъка с представени публикации има и един интересен текст посветен на провеждането на известното балканско лятно училище на Философско-историческия факултет по религия и обществен живот - Balkan Summer School on Religion and Public Life, на което авторката се явява основен организатор. Резултатите от провеждането на това училище са изключително интересни, доколкото участват антрополози от четири континента и може да се проследи тяхното запознаване с обществения живот в България и с ролята на различните традиционни и модерни религиозни системи у нас и тяхното развитие.

Една статия в съавторство е посветена на някои проблеми на българо-руските взаимоотношения в иконописта, и главно на въздействието на руската иконопис в ново време, особено след Освобождението, когато в България се засилва процесът на внос на масови руски икони (започнал през Възраждането), както и емиграцията на руски иконописци, особено след т. нар. Октомврийска революция. В ПН 3.1 има представени две глави от колективни монографии, посветени на образователни проблеми, както и още две статии в съавторство.

Сами по себе си представените публикации, които показват едно широко изследователско поле, с използвани интердисциплинарни методи на изследване са напълно достатъчни за заемането на претендираната научна степен „доцент“. Научната дейност обаче има и още една страна – влиянието съответните изследвания върху развитието на научните изследвания в съответната област. Или с други думи, дали съответните научни изследвания са цитирани или не. В това отношение изследванията на Б. Костова имат добра съдба – в представения списък на цитирания, тя е посочила четиринадесет цитирания на осем свои публикации. Трябва да се отбележи, че част от тези цитирания са в изследвания в чужбина.

Вече беше отбелязана теренната работа на кандидатката. Не успях да намеря сведения за това в представените документи, но както по-горе вече споделих, самият аз съм работил на терен с нея при провеждане на теренна практика за студенти от специалност „Етнология“, както и при организиране на научни експедиции и екскурзии със студенти от специалност „Културен туризъм“. При тези практики, експедиции и екскурзии, кандидатката се е проявявала освен като отличен теренист, но и като отличен организатор. Тя е обучила на терен, практически, повече от десет поколения студенти етнологи на методите на етнографското и етнологическото изследване.

Прави впечатление и високата лекционна натовареност на кандидатката. В Пловдивския университет тя е водила шест курса лекции. Имала е винаги над 450 часа, а в последната година 660, при норматив 360 часа. Това показва, че мястото е осигурено с достатъчно часове. Освен това

тя е чела и общо три курса лекции във филиалите в Смолян и Кърджали. Участвала е в съставителството и редакцията на дванадесет научни сборника. Ръководител е на шест международни проекта по Еразъм +. Участвала е в осем научно-изследователски проекта и изследователски програми.

На базата на така изложените факти, ще гласувам убедено за заемането на длъжността доцент в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на единствената кандидатка гл. ас. д-р Борислава Петкова Костова! Призовавам за това и уважаемото научно жури!

Пловдив

07.04. 2025

(Св. Мария Египетска)

проф. дин Димо Чешмеджиев